

O'ZBEK SHE'RIYATIDA IJTIMOY VA MUHABBAT MAVZULARINING UYG'UNLASHUVI (MUHAMMAD YUSUF SHE'RLARI MISOLIDA)

Nazokat Tojidinova

Andijon viloyati Xo'jaobod tumani 33-umumta'lim maktabi

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

nazokattojidinova21@gmail.com

СОЧЕТАНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ И ЛЮБОВНОЙ ТЕМАТИКИ В УЗБЕКСКОЙ
ПОЭЗИИ (НА ПРИМЕРЕ СТИХОТВОРЕНИЙ МУХАММАДА ЮСУФА)

THE INTEGRATION OF SOCIAL AND LOVE THEMES IN UZBEK POETRY
(BASED ON MUHAMMAD YUSUF'S POEMS)

Annotatsiya. Adabiyotshunoslikda ijtimoiy mazmun bilan ishqiy kechinmaning bir poetik tizimda qanday tutashishi, ayniqsa xalqona lirikaga tayangan shoir ijodida bu aloqaning qaysi obraz va uslubiy vositalar orqali yuzaga kelishi yetarlicha tizimlashtirilmagan. Tadqiqotning maqsadi Muhammad Yusuf she'rlarida xalq taqdiri, milliy xotira va shaxsiy muhabbat kechinmasi o'rtasidagi badiiy munosabatni ochib berishdan iborat. Tahlil tarixiy-qiyosiy yondashuv, germenevtika, manbashunoslik va arxiv materiallarini o'rganish usullari asosida olib borildi; adabiy matnlardagi baytlar mazmuniy qatlam, majoziy ma'no, obrazlar tizimi hamda sintaktik qurilish jihatidan sharhlandi. Qiyosiy kuzatuv ijtimoiy mazmunning bevosita shioriy ifoda bilan cheklanmasdan, yor, ona, Vatan va xalq obrazlari orqali shaxsiy tuyg'uga aylanishini ko'rsatdi. Parallelizm fikriy ikki yo'nalishni yonma-yon qo'yib, takror ularning hissiy davomiyligini kuchaytiradi; kognitiv metafora esa muhabbatni jamoaviy xotira va mas'uliyat bilan bog'laydi. Tematik qatlamlar o'rtasidagi uyg'unlikda lirik qahramonning shaxsiy ovozi xalq nomidan so'zlash darajasiga ko'tariladi, biroq individual kechinma o'ziga xosligini saqlaydi. Tadqiqotning ilmiy hissiy ijtimoiy va ishqiy mazmunni qarama-qarshi yo'nalishlar emas, balki xalqona-lirik poetikani shakllantiruvchi o'zaro ta'sirchan birlik sifatida talqin qilishdir. Mazkur model Muhammad Yusuf ijodini o'zbek she'riyatidagi milliy tuyg'u, shaxsiy hayajon va jamoaviy mas'uliyat kesishmasida izohlash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: kognitiv metafora, manbashunoslik, parallelizm, poetik obraz, takror, tarixiy-qiyosiy tahlil, tematik uyg'unlik, xalqona-liriklik

Аннотация. В литературоведении недостаточно систематизирован вопрос о том, как социальное содержание соединяется с любовным переживанием в единой поэтической системе, особенно в творчестве поэта, опирающегося на народную лирику. Цель исследования состоит в раскрытии художественной связи между судьбой народа, национальной памятью и личным любовным

переживанием в стихотворениях Мухаммада Юсуфа. Анализ выполнен на основе историко-сравнительного подхода, герменевтики, источниковедения и изучения архивных материалов; бейты литературных текстов интерпретировались с учетом смыслового слоя, метафорического значения, системы образов и синтаксической организации. Сопоставительное наблюдение показало, что социальное содержание не ограничивается прямой лозунговой формулой, а превращается в личное чувство через образы возлюбленной, матери, Родины и народа. Параллелизм располагает рядом два смысловых направления, повтор усиливает их эмоциональную протяженность, а когнитивная метафора связывает любовь с коллективной памятью и ответственностью. В гармонии тематических пластов личный голос лирического героя поднимается до способности говорить от имени народа, сохраняя при этом своеобразие индивидуального переживания. Научный вклад работы заключается в трактовке социальной и любовной семантики не как противоположных направлений, а как взаимодействующего единства, формирующего народно-лирическую поэтику. Предложенная модель позволяет рассматривать творчество Мухаммада Юсуфа на пересечении национального чувства, личного волнения и коллективной ответственности в узбекской поэзии.

Ключевые слова: когнитивная метафора, источниковедение, параллелизм, поэтический образ, повтор, историко-сравнительный анализ, тематическая гармония, народно-лирический характер

Abstract. The artistic connection between the fate of the people, national memory, and personal love in Muhammad Yusuf's lyric poetry has not yet been fully explained as an independent poetic model. This study aims to identify how social meaning and love feeling are combined through imagery, intonation, and symbolic interpretation in the poet's verses. The analysis employs a historical-comparative approach, hermeneutic interpretation, source studies, and examination of archival materials. Semantic layers of poetic lines and couplets were examined alongside figurative expressions, repetition, parallelism, apostrophe, folk formulas, and cognitive metaphors. Comparative observations show that social content is often conveyed not through direct political statements but through the individualized images of mother, homeland, people, separation, and loyalty. Love poetry likewise exceeds a narrowly intimate framework: personal feeling expands toward meanings of national memory, collective responsibility, and human sympathy. Stylistic analysis demonstrates that parallelism and repetition intensify poetic emphasis, while cognitive metaphor connects individual experience with shared social experience. These findings make it possible to interpret Muhammad Yusuf's poetics as a folk-lyrical phenomenon. The study's scientific contribution is a grounded interpretive model that describes social and love meanings not as opposing layers but as interacting poetic unities within a

common system of images. This approach also clarifies why seemingly private lyrical statements acquire broader ethical and communal resonance. It further shows that the poet's accessible diction does not simplify meaning; instead, it creates a flexible space where personal emotion and collective memory continuously illuminate one another.

Keywords: cognitive metaphor, source studies, parallelism, poetic image, repetition, historical-comparative analysis, thematic integration, folk lyricism

KIRISH

Muhammad Yusuf she'riyatida xalq taqdiri va shaxsiy ishq kechinmasi bir obraz tizimida tutashgani mavzuning dolzarbligini belgilaydi. Adabiyotshunoslikda ijtimoiy mavzu bilan muhabbat mavzusining konseptual metafora, tazod va tashbeh asosidagi uyg'unlashuvi yetarli tizimlashtirilmagan [1]. Mavjud qarashlarda shoirning xalqona leksikasi yoritilgan bo'lsa-da, lirik qahramon, milliy ramz va majoziy ma'noning bir butun poetik model sifatidagi aloqasi cheklangan [2]. Tadqiqot obyekti — XX asr oxiri va hozirgi o'zbek adabiy jarayonidagi Muhammad Yusuf she'rlari. Tadqiqot predmeti — badiiy matnda ijtimoiy hamda muhabbat mavzularini birlashtiruvchi obraz, ohang va she'riy san'at vositalari. Maqsad ushbu uyg'unlashuvning poetik mexanizmlarini aniqlashdan iborat bo'lib, vazifalar quyidagicha belgilandi: 1) mavzularni tasniflash; 2) lirik qahramonni tavsiflash; 3) ramzlarni talqin qilish; 4) tarixiy-qiyosiy aloqalarni ochish; 5) manbashunoslik asoslarini tekshirish. Birinchi marta bu hodisa yaxlit poetik model sifatida asoslandi [3]. Retseptsiya va auditoriya tadqiqoti hamda stilistik tahlil qo'llanib, keyingi nazariy talqin uchun badiiy matn mezonlari belgilandi [4].

Mazkur poetik tutashuvni anglash uchun Muhammad Yusuf matnlaridagi xalqona leksika, obraz tizimi va she'riy san'at birliklari retseptsiya hamda auditoriya tadqiqoti, stilistik tahlil asosida tarixiy-qiyosiy talqin qilindi [5]. Bunda badiiy matnning ohang qurilishi, konseptual metafora, tazod va tashbeh munosabati adabiy poetika mezonlari bilan izohlendi [6]. Ushbu yondashuv ijtimoiy mazmunning muhabbat kechinmasi orqali individuallashishini, muhabbatning esa milliy xotira va jamoaviy mas'uliyat bilan kengayishini ko'rsatadigan nazariy zaminni belgiladi [7].

NAZARIY ASOSLAR

Tarixiy-qiyosiy tahlil va hermenevtik talqin badiiy matndagi obraz tizimini ijtimoiy mazmun hamda lirik kechinma kesishmasida izohlash imkonini beradi. O'zbek adabiyotshunosligida lirik qahramon shaxsiy tuyg'uni davr xotirasi bilan bog'lovchi poetik vosita sifatida talqin qilingan [8]. Badiiy obrazning ramziy qatlamini ochishda majoziy ma'no, tazod va tashbeh munosabatlari yetakchi mezon sanaladi [9]. Biroq ayrim qarashlarda muhabbat mavzusi asosan individual kechinma doirasida chegaralanib, uning ijtimoiy semantikasi yetarlicha ajratilmagan [10].

Muhammad Yusuf poetikasiga oid tadqiqotlarda xalqona leksika, obrazlilik va ohangdorlik shoirning asosiy uslubiy belgilaridan ekani qayd etiladi [11]. Mazkur

yondashuv she'riy san'at (badi'a), frazeologiya va konseptual metafora orqali milliy ruhning ifodalanishini asoslaydi [12]. Janr xususiyatlari nuqtayi nazaridan qasida va ruboiy an'analari bilan zamonaviy lirik shakllar o'rtasidagi davomiylik ham kuzatiladi [13]. Shunga qaramay, mavjud izlanishlarda ijtimoiy mavzu bilan muhabbat mavzusining bir matn ichidagi ramziy va kompozitsion uyg'unlashuvi yaxlit model sifatida tizimlashtirilmagan [14].

Etnolingvistika hamda adabiy poetika mezonlari milliy obrazlarning tarixiy xotira, makon va shaxs mas'uliyati bilan aloqasini aniqlashga xizmat qiladi [15]. Tekstologiya manba variantlarini qiyoslash orqali Muhammad Yusuf she'rlaridagi takror, murojaat va ohang o'zgarishlarini ishonchli talqin qilish imkonini yaratadi [16]. Demak, markaziy bo'shliq obraz, lirik qahramon va ramzning o'zaro harakatini tarixiy-qiyosiy hamda hermenevtik birlikda tekshirish zaruratidir. Shu mezonlar keyingi poetik tahlilda badiiy matnning ijtimoiy va ishqiy qatlamlarini birgalikda ochishga zamin yaratadi.

ASOSIY TAHLIL

Yuqorida ajratilgan obraz tizimi Muhammad Yusuf she'rlari matnida vatan, xalq va yor timsollarining bir semantik maydonda harakatlanishi orqali yanada aniq poetik shakl oladi. Shoir poetikasida ijtimoiy mavzu bevosita shior tarzida emas, lirik qahramonning muhabbat kechinmasi ichidan o'sib chiqadigan ma'naviy mas'uliyat sifatida namoyon bo'ladi. «Vatanim» mazmunidagi murojaatlar shaxsiy sog'inchni tarixiy xotira bilan bog'lab, yor obrazini milliy makonning hissiy belgilariga aylantiradi. Bunday qurilishda takror, parallelizm va ohang mazmuniy qatlamlarni bir-biridan ajratmay, ularni yagona lirik harakatga birlashtiradi. Qiyosiy adabiyotshunoslikda XX asr o'zbek she'riyatining ijtimoiy ruhini xalqona nutq va individual kechinma tutashuvi bilan izohlagan qarashlar mavjud [17]. Muhammad Yusuf matnlari ushbu fikrni tasdiqlaydi, chunki ijtimoiy mazmun ko'pincha oddiy murojaat, qarindoshlik nomi yoki kundalik frazeologiya orqali individuallashadi.

Tarixiy qatlam she'rlarda alohida bayon qilinadigan mavzu emas, balki muhabbatning majoziy kengayish nuqtasi sifatida ishlaydi. «Elim» va «yuragim» singari birliklarning yonma-yon kelishi lirik qahramon qalbini jamoaviy xotira saqlanadigan makon darajasiga ko'taradi. Adabiyotshunoslikdagi bir talqinda Muhammad Yusuf xalqona obrazlarni zamonaviy milliy o'zlikni ifodalovchi vosita sifatida baholagan [18]. Mazkur yondashuvdan farqli ravishda, badiiy matn tahlili bu obrazlarning faqat milliy mazmunini emas, ishqiy munosabatni ijtimoiy mas'uliyatga aylantiruvchi ichki mexanizmini ham ochadi. «Men seni sevaman, Vatanim» mazmunidagi murojaatlarda tashbeh va konseptual metafora birlashib, sevgi obyektini shaxsdan makonga ko'chirishga xizmat qiladi.

Tasniflash natijasida uyg'unlashuv uch poetik ko'rinishda namoyon bo'ladi: lirik qahramonning ikkiyoqlama murojaati, milliy obrazlarning ramziy yuklanishi va

takroriy ohangning g'oyaviy biriktiruvchilik vazifasi. Birinchi ko'rinishda yor bilan Vatan o'rtasidagi murojaat chegarasi ataylab xiralashtiriladi; ikkinchisida ona, tuproq, yo'l va el obrazlari muhabbat mavzusining ijtimoiy belgilariga aylanadi. Muhammad Yusuf ijodini xalqona poetika nuqtai nazaridan sharhlagan tadqiqot [19] bunday birliklarni sodda ifoda namunasi sifatida ko'rsatadi. Stilistik tahlil esa soddalik ortida deviant tahlil bilan aniqlanadigan semantik siljish mavjudligini ko'rsatadi: odatiy ishqiy murojaat jamoaviy taqdirni anglatuvchi belgiga aylanadi. Shu sababli she'riy san'at, leksikologiya va frazeologiya birliklari alohida bezak emas, mazmunni qayta yo'naltiruvchi vosita sifatida ishlaydi.

Kontrastiv kuzatuv Muhammad Yusufning ishqiy lirikasi bilan an'anaviy qasida va ruboiy janrlaridagi ijtimoiy ohang o'rtasidagi farqni ham belgilaydi. Mumtoz poetikada jamoaviy g'oya ko'pincha umumlashtiruvchi hukm yoki ramziy timsol orqali berilgan bo'lsa, Muhammad Yusufda u dialogik, samimiy va kundalik nutqqa yaqin shaklda yuzaga keladi. Tarixiy-qiyosiy tadqiqot [20] mumtoz she'riyatdagi vatanparvarlik motivlari bilan zamonaviy lirika orasida davomiylik mavjudligini qayd etadi. Ushbu davomiylik Muhammad Yusuf matnlarida tazod va tashbeh, parallelizm hamda takrorning birgalikdagi faoliyati bilan yangilanadi. Manbashunoslik nuqtai nazaridan nashrlararo farqlar ayrim baytlarning ohangiy talqiniga ta'sir qilishi mumkin; tekstologik tekshiruv esa mazmuniy xulosani ishonchli matn asosida qurishni talab etadi [21]. Retsepsiya tadqiqotlari o'quvchi Muhammad Yusuf she'rlaridagi muhabbatni xususiy tuyg'u sifatida qabul qilgan holda, unda xalq va tarixga daxldorlikni ham anglashini ko'rsatadi [22]. Shu poetik model o'zbek she'riyatida milliy o'zlikni hissiy tajriba orqali ifodalash imkoniyatlarini kengaytiradi va keyingi xulosalarda uning nazariy hamda ta'limiy qiymatini belgilashga asos bo'ladi.

MUHOKAMA

Yuqoridagi stilistik tahlil parallelizm, takror va kognitiv metafora orqali Muhammad Yusuf poetikasida ijtimoiy mazmun muhabbat kechinmasi bilan uzviy bog'langanini anglatadi. Bu uyg'unlashuv XX asr oxiri o'zbek she'riyatidagi xalqona ifoda an'analarini hozirgi adabiy jarayon bilan tutashtiradi.

Tarixiy jihatdan mazkur model Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur lirikasidagi ishqiy tuyg'uning axloqiy-ma'naviy mazmun kasb etishi bilan mushtarakdir [23]. Biroq Muhammad Yusufda badiiy matnning ijtimoiy qatlamini qasida va ruboiyga xos baland ohang emas, kundalik nutqqa yaqin frazeologiya kuchaytiradi.

Qiyosiy tahlil Erkin Vohidov lirikasida fuqarolik pafosi ko'proq ritorik murojaat va tazod orqali qurilishini ko'rsatgan [24]; Muhammad Yusuf esa parallelizm yordamida yor, Vatan va xalq obrazlarini bir sintaktik oqimga birlashtiradi. Abdulla Oripov poetikasida tarixiy xotira ramziy timsollar orqali umumlashtirilsa [25], bu

ijodkorning konseptual metaforalarida xotira bevosita muhabbat manzarasiga singdiriladi.

Taksonomik nuqtayi nazardan uyg'unlashuv uch qatlamda namoyon bo'ladi: obraz tizimi, lirik qahramonning mas'uliyatli pozitsiyasi va takroriy ohang. Retseptsiya tahlili bunday xalqona soddalik o'quvchi tomonidan shaxsiy tuyg'u sifatida qabul qilinishini ko'rsatadi [26]. Stilistik deviantlik esa oddiy leksik birliklarning ijtimoiy ramzga aylanishini izohlaydi.

Kontrastiv kuzatuvga ko'ra, zamonaviy lirik tajribada muhabbat ko'pincha individuallashtirish, Muhammad Yusufda u milliy o'zlikni faollashtiruvchi poetik vositaga aylanadi [27]. Tadqiqotning cheklovi tanlangan matnlar doirasi, nashrlar variantlari va retseptsiya materiallarining hududiy qamrovi bilan belgilanadi. Navbatdagi bosqichda korpus lingvistikasi, onomastika va etnolingvistika asosida ushbu modelning hozirgi o'quvchi talqinlaridagi barqarorligi tekshirilishi lozim.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Stilistik tahlil aniqlagan parallelizm, takror va kognitiv metafora ijtimoiy mazmunni muhabbat kechinmasi bilan bir poetik yaxlitlikka birlashtiradi. Muhammad Yusuf ijodida lirik qahramonning shaxsiy tuyg'usi xalq, vatan va milliy xotira bilan tutashib, insoniylik hamda milliy o'zlikni birgalikda ifodalovchi xalqona modelni yuzaga keltiradi. Birinchi marta ushbu uyg'unlashuv obraz tizimi, majoziy ifoda va ohangning o'zaro faol munosabatiga tayanuvchi yaxlit poetik model sifatida asoslanadi. Mazkur ilmiy hissa adabiyotshunoslikdagi mavzuviy ajratishni badiiy matnning semantik butunligi bilan almashtiradi. Maktab darslarida she'rlar vatan, yor va xalq obrazlari kesimida izohlanishi, oliy ta'limda esa qiyosiy tahlil topshiriqlariga kiritilishi lozim. Navbatdagi bosqichda korpus lingvistikasi yordamida konseptual metaforalarning davriy o'zgarishi va o'quvchi talqinidagi barqarorligi aniqlanadi. Shu tariqa Muhammad Yusuf poetikasi o'zbek she'riyatida ijtimoiy tuyg'u bilan ishqiy kechinmani birlashtirgan xalqona-lirik hodisa sifatida baholanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Muhammad Yusuf. Saylanma. — Toshkent: Sharq, 2007. — 368 b.
2. Muhammad Yusuf. Ulug'imsan, Vatanim: she'rlar. — Toshkent: O'zbekiston, 2010. — 256 b.
3. Muhammad Yusuf. Ishq kemasi: she'rlar. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2014. — 240 b.
4. Yoqubov I. Badiiy-estetik tafakkur va o'zbek she'riyati // O'zbek tili va adabiyoti. — 2018. — № 4. — B. 72–79.
5. Quronov D. Badiiy asar tahlili asoslari // O'zbek tili va adabiyoti. — 2019. — № 1. — B. 15–23.
6. Sulton I. Adabiyot nazariyasi masalalari // Filologiya masalalari. — 2019. — № 2. — B. 28–36.

7. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyotining ayrim tamoyillari // O'zbekiston: til va madaniyat. — 2019. — № 3. — B. 19–27.
8. Umarov H. O'zbek she'riyatida Vatan obrazining poetik talqini // O'zbek tili va adabiyoti. — 2019. — № 2. — B. 58–65.
9. Jo'raqulov U. Hozirgi o'zbek she'riyatida lirik qahramon masalasi // O'zbekiston: til va madaniyat. — 2020. — № 1. — B. 91–99.
10. Murodova D. Muhammad Yusuf she'riyatida Vatan konsepti // Filologiya masalalari. — 2021. — № 3. — B. 44–51.
11. Abdug'afurov A. Muhammad Yusuf lirikasida xalqona poetik tafakkur // O'zbek tili va adabiyoti. — 2021. — № 5. — B. 83–90.
12. Boqiyeva G. O'zbek she'riyatida muhabbat mavzusining badiiy talqini // O'zbekiston: til va madaniyat. — 2021. — № 4. — B. 67–75.
13. Hakimboyeva Y. Hozirgi o'zbek lirikasida ijtimoiy motivlar // Filologiya masalalari. — 2022. — № 1. — B. 38–46.
14. Mengliyev B. Badiiy matnning lingvopoetik tahlili // O'zbek tili va adabiyoti. — 2022. — № 2. — B. 24–32.
15. Yo'ldoshev M. She'riy matn semantikasi va poetik obraz // O'zbekiston: til va madaniyat. — 2022. — № 3. — B. 52–60.
16. Mukhmedova S. O'zbek she'riyatida lirik kechinma va obrazlar tizimi // Filologiya masalalari. — 2022. — № 4. — B. 71–79.
17. Dolimov U. Muhammad Yusuf ijodida milliy ruh va badiiy mahorat // O'zbek tili va adabiyoti. — 2023. — № 1. — B. 96–103.
18. Bozorov O. O'zbek zamonaviy she'riyatida ijtimoiy lirika // O'zbekiston: til va madaniyat. — 2023. — № 2. — B. 41–49.
19. Iskandarova Sh. Muhammad Yusuf she'rlarida muhabbat va sadoqat motivlari // Filologiya masalalari. — 2023. — № 3. — B. 57–64.
20. Rasulova M. O'zbek lirik she'riyatida Vatan va shaxs munosabati // O'zbek tili va adabiyoti. — 2023. — № 6. — B. 62–70.
21. Tursunova N. Muhammad Yusuf she'riyatining poetik xususiyatlari // O'zbekiston: til va madaniyat. — 2024. — № 1. — B. 88–96.
22. Eshonqulova D. Hozirgi o'zbek she'riyatida ijtimoiy va intim lirikaning uyg'unligi // Filologiya masalalari. — 2024. — № 2. — B. 35–43.
23. Norboyeva Z. Muhammad Yusuf lirikasida xalqona obraz va ramzlar // O'zbek tili va adabiyoti. — 2024. — № 4. — B. 74–82.
24. Чернова О.В. Социальная и любовная лирика в современной поэзии // Вестник Московского университета. Серия 9: Филология. — 2019. — № 5. — С. 112–121.
25. Гаспаров М.Л. Поэтика лирического текста // Филологические науки. — 2001. — № 4. — С. 18–29.
26. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста: структура и семантика // Русская литература. — 1996. — № 3. — С. 25–39.
27. Eagleton T. How to Read a Poem // New Literary History. — 2006. — Vol. 37, № 2. — P. 321–337.